

Egy úri diplomata visszaemlékezései

Barcza György:

Diplomataemlékeim 1911-1945. I-II.

A kötetet összeállította és szerkesztette

Antal László.

A jegyzeteket és az utószót írta

Bán D. András.

A bibliográfiai utószót írta Bán D. András.

Budapest, Európa – História, 1994. 586 old.

Az Európa Kiadó és a *História* című folyóirat közel egy évtizeden át kényszerítette a huszadik század magyar politikátörténete iránt érdeklődőket az Extra Hungaricum sorozattal. Az 1989-ben indult vállalkozás olyan magyar politikusok és diplomaták emlékiratait közölte, akik a két háború között, illetve a második világháborút követő években számottevő szerepet játszottak Magyarország politikájának formálásában, és – amint a sorozat címe is jelzi – e tevékenységük miatt utóbb idegenbe kényszerültek. E sorozat két szempontból is mérföldkő volt a hazai történeti irodalomban. Újra felhívta a figyelmet arra a tényre, hogy a történelmi – és különösen a politikai – eseményeket nem lehet kizárólag általános törvényszerűségekből levezetni – azok clemzésekor súlyt kell fektetni a döntési helyzetben lévő egyének vagy testületi szereplők tevékenységének megismerésére is. Ezenkívül a sorozatban, szemben a korábban megjelentetett emlékiratokkal, olyan politikusok és diplomaták visszaemlékezései jelentek meg, akik a megbélyegzett Horthy-rendszer vagy a feledésre ítélt koalíciós időszak retrográdnak vagy legalábbis nem eléggé haladónak minősített hatalmi elitjéhez tartoztak. A sorozat keretében elinté – alkalmasint a pártállam meggyengülésével párhuzamosan felszínre kerülő régi-új politikai elképzeléseknek is jobban megfelelően – a második világháború utáni évek jelentős politikusainak emlékiratai láttak napvilágot, Szász Bélác, Nagy Ferencé, Nagy Vincécé, czecket követték a Horthy-korszak kormányzati és diplomáciai elitje több tagjának – Horthynak, Kállay Miklósnak és má-

soknak – memoárjai.¹ Ezek sorában az egyik utolsó Barcza Györgyé, aki szentszécki, majd londoni követként, végül pedig a második világháborús titkos béketapogatózások egyik kulcsembereként kiemelkedő szerepet játszott a magyar diplomáciában.

Barcza 1946-ban írta meg visszaemlékezéseit Svájcban. Ekkor már több mint három éve tartózkodott ott, mégis jó értesülésekkel rendelkezett a háború utolsó éveinek magyarországi történéseiről, valamint a német és a szovjet megszállásról, és teljes egészében elfogadta Churchill borúlátó értékelését a kelet-közép-európai szovjet befolyásról. Kiábrándultságát csak fokozta, hogy maga is a vesztes magyar külpolitika képviselője volt, még ha az utolsó években némely tekintetben szembekerült is a külügyi vezetéssel. Ezekben az években ráadásul magánéleti nehézségekkel is küszködött, saját és családja további sorsát illetően bizonytalanság gyötörte. Emlékirataiban ezért ott, ahol a háborús magyar külpolitikáról és annak végeredményéről szól, hangja borús és elcsen vádló, az általa félelősnak tartott politikusokról készült portréit pedig szokatlanul sötét tónusokkal rajzolja meg. Mindezt azonban nem szabad csupán a pusztulás fölött érzett keserűségének tulajdonítani, hiszen már korábban – londoni követként és később az általa „nemzeti ellenzéknek” nevezett liberális-konzervatív grémiumban – is hangot adott ellenvéleményének; jelentései és egykorú naplójegyzései hűen tanúskodnak erről.

Barcza visszaemlékezéseit három körülmény teszi különösen értékesé: a kellemes –

¹ A nyolcvanas évek végén e sorozaton kívül jelent meg két másik emlékirat: Újpeéry Elemér: Végállomás Lisszabon. Hét év a magyar királyi külügy szolgálatában. Budapest, Magvető, 1987, valamint Hory András: Bukaresttől Varsóig. (Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Pritz Pál.) Budapest, Magvető, 1987, és ugyanekkor indult útjára a Zrínyi Kiadó Sisak és cylinder című memoársorozata is.

helyenként élesen, ám sohasem öncéluán gúnyos – stílus, Barcza külpolitikai és diplomáciai felkészültsége, világos és hiteles elemzése, valamint az a tény, hogy a memoárnak – ellentétben például Horthy, Kállay és Ullein-Reviczky Antal ugyancsak a sorozatban megjelent művével – ez az első kiadása. A könyv éppen ezért kitűnő szórakozást ígér, de talán mégsem felesleges bővebben is bemutatni, mire számíthat az olvasó.

A diplomata-memoárok mindig is a szakma és a nagyközönség kedvelt olvasmányai voltak, hiszen rendkívül zárt, szinte titokzatos milióbe engedtek bepillantást. Az értő olvasó azonban aligha csupán elegáns és pompás fogadásokról, felső tízezerbeli pletykákról, esetleg kémhistóriákról szóló beszámolókat vár a művektől – amelyek persze ritkán hiányoznak –, hanem a külpolitikai események háttérét megvilágító információkat is. A gyakorló történész számára a visszacmlékezések lényegében négy vonatkozásban nyújtanak újdonságot: elfelejtett diplomáciai eseményeket és ezek motívumait tárják fel, új adatokat közölnek jelentős történelmi személyiségekről, kijelölik a memoár-író pozícióját, kötődéseit, gondolkodását, kapcsolatrendszerét, s végül információt nyújtanak a diplomata mindennapjairól, hivatali és társasági tevékenységéről. Az alábbiakban a szempontok alapján vizsgáljuk meg Barcza György emlékiratait.

Barcza pályája kezdetétől indítja memoárját és időrendben végigtekint bécsi, athéni, koppenhágai, stockholmi, budapesti, római, londoni és svájci évein. A változatos helyszínek leírásának és a különböző anekdotáknak azonban sokkal több helyet szentel, mint tulajdonképpen diplomáciai tevékenységének. Különösen a karricindító athéni és koppenhágai szolgálat felidézésénél szembeszökő a külpolitikai események mellőzése. Igaz, az első világháború idején a Monarchia számára a két követség relatíve kisebb jelentőséggel bírt, mégis úgy véljük, hogy Barcza azért oly szűkszavú itt a külpolitikai háttér bemutatásában, mert ő maga abban nem játszott irányító szerepet. Ez persze érthető, hiszen Barcza emlékiratot és nem diplomáciatörténetet ír, így a tágabb vonatkozások tárgyalásába csak akkor bocsátkozik bele, ha azok

saját karrierje szempontjából fontossággal bírnak. De még ez esetben is szűkmarkúan bánik a közlésekkel, s ebben alighanem a diplomáciához mint mesterséghez és hivatáshoz való lojalitás vezérli, amely megköveteli a bizalmasnak minősülő értesülések diszkrét kezelését. Így azután Barcza nem sok újat közöl a húszas évek közepének magyar külpolitikájáról sem – mindössze a frankhamisítási ügyről olvashatunk bővebben –, pedig éppen akkor, 1925 és 1927 között, vezette a Dísz téren a politikai osztályt, amikor a bethleni aktív külpolitika feltételei megteremtődtek, s erről bizonyára lett is volna mondanivalója. Nem kerülheti el a figyelmünket azonban, hogy az emlékirat mindössze két évtizeddel az események után íródott. Nyilvánvalóan ugyanezért nem említi részleteket – Serédi esztergomi érseki kinevezésének körülményeit kivéve – a magyar-szentszéki kapcsolatokról sem, holott közel tiznegy esztendőn keresztül a vatikáni államtitkárságnál az egyik legszívesebben látott diplomata volt. Jellemzői XI. Piusról, Gasparri és Pacelli bíborosról élményszámba mennek, de alig ejt szót a magyarországi főpapi kinevezésekkel kapcsolatos tárgyalásokról, a kisebbségi magyarság egyházi és politikai ügyeiről. Igazán csak londoni éveiből szolgál direkt politikai tartalmú közlésekkel, hiszen a sorsfordító események háttéréről és ezzel összefüggő hivatásbeli és személyes válságáról már képtelen hallgatni. Fontos azonban ismét leszögezni: Barcza Csáky Istvánnal és Bárdossy Lászlóval szemben elfoglalt kritikus véleménye nem utólagos kreáció – igaz, amiért 1946-ban már súlyosan vádol, azt 1940-1941-ben még csak helyteleníti.

Összességében tehát meglehetősen kevés az, amit Barcza visszacmlékezésében a külpolitikai és diplomáciai háttéréről felfed. Valamivel többet mond el azokról a vezető személyiségekről, akikkel pályája során találkozott. A Vatikán kiválóságain kívül színes portrékat ad a görög uralkodócsalád tagjairól, a dán és az angol udvarról, sokszor elegendő számára egy-egy csövetonás, hogy a karaktereket érzékletesen ábrázolja. Ami azonban a magyar diplomaták bemutatását illeti, ismét joggal van hiányérzetünk. Kö-

vetségi és külügyminisztériumi kollégáira, miniszterekre és miniszterelnökökre Barcza alig veszteget szót. Olyan egyéniségekről, mint Kánya Kálmán, Khuen-Héderváry Sándor, kik éveken át közvetlen munkatársai voltak, s a legképzettebb magyar követekről – akikkel, igaz, keveset érintkezhetett – csak pár mondata van. Keveseket dicsér és sokakat bírál, de utóbbiakat vagy nem nevezi meg – az új külügyi generáció szolgálai németbarát szárnyát például testületileg ítéli el – vagy csupán akkor – például Gömbös Gyula, Imrédy Béla, Csáky, Horthy vagy Bárdossy esetében –, ha ezzel közvetlenül nem ért nekik. Talán kollegialitásból, talán azért, mert esetleges későbbi karrierjüket – már persze a fiatalabbakét – nem akarja veszélyeztetni.² (Barcza komolyan gondolta, hogy az új Magyarországnak is szüksége lehet Horthy diplomatáira. A kiváló és a háború után vezető szerepre hivatott magyarokról még egy névsort is összeállított az angolszászok és a szovjetek részére.) E portrék értékéből sajnos némileg levon az a tény, hogy Barcza – nyilván korábbi londoni és újabb svájci élményeitől befolyásolva – nem egyszer pusztán a diplomaták külpolitikai orientációjára alapozza negatív értékelését, sőt számos esetben ezzel be is éri. Különösen szembetűnő ez Csáky és Bárdossy esetében. (Azzal, hogy az orientáció egyben a politika távlatosságára is utal, aligha lehet vitatkozni, a szaktörténész ismereteinek bővítésére azonban az ily módon kissé egyoldalú jellemzések kevésbé alkalmasak.)

Ha kollégáiról nem is, saját magáról jóval többet elárul az emlékirat szerzője. Megtudjuk, hogy kifinomult ízlése nem szenvedhette az athéni utca piszkát és az általa mindvégig bizalmatlanul szemlélte és csalárdnak tartott görögöket, kedvét lelte viszont a palyolat tiszta Koppenhága és a dúsgazdag London szépségében, mely utóbbi országok

pompás természetű hölgyei úgyszintén mély benyomást tettek rá. Lenyűgözte a Vatikán pompája és dicső tradíciói, az olasz tájak és műemlékek, de már sokkal kevésbé maguk az olaszok, akiknek lustaságát és korrupszágát szerinte még Mussolini sem tudta megrendíteni. És hogy a jó közérzet, amelyet Barcza szerint az előkelőség, az úri becsületesség, az ízlésség és a kényelem együtt alapozott meg, mily fontos volt a számára, híven mutatja, hogy állomáshelyeiről szólva a szellemi izgalmat vagy a feladat fontosságát szinte sohasem említi, annál többet beszél viszont az éghajlatról, a szórakozási lehetőségekről, rezidenciáiról, a fogadó ország népének életmódjáról. S mivel mindehhez remek érzéke van és jó tolla, igazán élvezetes leírásokat kapunk.

Barcza fiatalságának meghatározó élmény volt a jómódú úri világ könnyed eleganciája. („Úri élet volt, stílusos, az ember érezte, hogy kiváltságos osztályhoz tartozik” – írja emlékirata elején.) Mindennek megtestesítője pedig az agg császár és király, a Monarchia egysége és boldogsága fölött örökdő Ferenc József volt. Barcza, aki már húszas évei derekán kamarás lett, egyetértően idézi Ferenc József ötven éves uralkodói jubileumán elmondott beszédét a Monarchia jelentőségéről és szívesen emlékszik vissza arra a délutánra, amikor nagynénjénél, Erzsébet királyné egykori udvarhölgyénél a függöny mögül megleste az ott gyakorta látogatást tevő uralkodót. Az ifjú Barcza anyagi helyzetéből következően ezen kívül is sokféle élvezetet találhatott a boldog békeidőkben, kalandos kedve pedig olykor őt is felültette a „Cavalierzugra”, hogy Bécsbe átugorva megtapasztalhassa a császárváros étterminek és éjszakai helyeinek varázsát. Nemigen csodálkozhatunk hát, ha mindez közrejátszott abban, hogy elsiratta a Monarchiát, amelynek, úgy látszik, csak a derűsebbik oldalát ismerte. E nosztalgiáját azonban nem csupán az aranyifjúság évei táplálták, hanem az is, hogy szép karrierjének kezdete szintén a békeévekhez kötődött. Jómód, gondtalan élet, színvonalas képzés, előkelő életpálya, kamarási kulcs – mindezeket Barcza számára a Monarchia nyújtotta. A Monarchia hanyatlásának és felbomlásá-

² Barcza az általa németbarátsággal vádolt, mélyen megvetett Marosy Ferenc követségi tanácsos nevét például nem írja le, de az azonosításához szükséges minden adatot közöl emlékiratában. Naplójában viszont már nem nyírc mértéktartó, és kendőzetlenül leírja például Bobrik Arno vichyi követtről alkotott gyászos véleményét.

nak tényéből pedig minden olyan méltánytalanság levezethető volt, amely őt a későbbiekben érte: menekülés az ellenséges Görögországból, a forradalom és a tanácsköztársaság hónapjai, a csökkent presztízsű magyar diplomácia szolgálata, a „nyegle” új külügyi generáció térfoglalása, londoni és svájci kellemetlenségei.

Barcza a Ballhausplatz diplomatájaként kezdte pályafutását és mindvégig igyekezett megfelelni a példás felkészültség és a korrekt magatartás követelményeinek. Számára a diplomácia egyszerre volt mesterség és művészet; lenézte azokat a kollégáit, akikből a szorgalom, a tehetség, a természetes elegancia és jómodor – ahogy mondani szeretne: a „gyerekszoba” – hiányzott. Ő maga intellektusa, nyelvismerete, eleganciája, stílusérzéke és kitűnő modora révén állomáshelyein elismert és kedvelt diplomatának számított. Különösen igaz ez római éveire, amikor szentszéki követként a magyar kormány és a Vatikán kölcsönös és teljes megelégedésére végezte tevékenységét. Londonban pedig, ahol 1938 és 1941 között vezette a követséget, szintén nagyra értékelték működését, jóllehet Anglia végül megszakította diplomáciai kapcsolatait Magyarországgal. (Olyannyira így volt ez, hogy amikor 1943 nyarán a magyar béketapogatózások idején Barcza is bekapcsolódott az angolszászokkal folyó titkos megbeszélésekbe, angol részről azonnal elfogadták őt tárgyalópartnernek.) Már negyvenéves korában átvehette rendkívüli követi kinevezését, de felkészültsége, rutinja és kiváló híre ellenére ezután mindössze két állomáshelyen szolgált. Nem tudjuk, hogy vatikáni szolgálata miért nyúlt olyan hosszúra – tizenegy esztendő telt itt a szokásos négy-öt év helyett –, hiszen ilyen kvalitású diplomatát külpolitikailag fontosabb követségekre is lehetett volna vezényelni. Talán Gömbös nem bízott benne eléggé, talán fontosabb volt, hogy a pápai udvarnál bevált követ képviselje Magyarországot, talán valamilyen más ok játszott közre ebben, Barcza mindenesetre sikeres szolgálatán túl is tartalmassá tette olaszországi tartózkodását – beutazta Itáliát és megismerte annak minden szépségét –, amire később mint „élte legszebb időszakára” emlékezett vissza.

1938 nyarának elején Barcza átvette a londoni követség vezetését és 1941 áprilisáig itt teljesített szolgálatot. Megbízata éppen a területi revízió időszakára esett, így módja volt az expanzív Magyarország angliai külpolitikai megítélésének változásait közvetlenül tanulmányozni. Visszaemlékezéseinek erre vonatkozó fejezetei híven tükrözik azt a vívódást, ami a brit – és általában az angolszász – politikai hatalom és civilizáció iránt feltétlen tiszteletet érző, de azok közép-európai politikáját alapvetően elhibáztottnak tartó magyar követ lelkeben lejátszódott. Barcza pontosan értette és érezte, hogy a Hitlerrel immár végzetesen szakító Anglia élethalálharcában aligha lehet tekintettel arra a Magyarországra, amely újabb és újabb diplomáciai és katonai lépésével egyre inkább elkötelezte magát Németország mellett. Mindvégig igyekezett azonban angol tárgyalófeleit meggyőzni arról, hogy Magyarországot éppen London érdeklensége hajszoa a kényszerű német szövetségbe. (Barcza memoárjában Angliát, Franciaországot és az Egyesült Államokat – mint a *Mein Kampf*-ban jóelőre bejelentett német terjeszkedési szándékokat tudomásul venni nem hajlandó, „passzív háborús bűnösöket” – még a vádlottak padjára is odaülteti.) A Foreign Office-ban ezt az érvelést egyes részleteiben elfogadták, de 1941-ben már nem tulajdonítottak annak döntő jelentőséget. Barcza, aki ez alkalommal is igyekezett megfelelni annak a követelménynek, hogy a küldő és fogadó ország iránt egyaránt lojális legyen, keserűen vette tudomásul a magyar diplomácia és saját erőfeszítéseinek kudarcát. Ő maga azonban ekkoriban már szemben állt a németbarát magyarországi külpolitikával és naplójában – utóbb pedig visszaemlékezéseiben – ezt le is szögezte. Intellektusát és idegrendszerét nyilvánvalóan igen megviselte az a távolságtartó s egyre inkább visszautasító magatartás, amellyel angol részről személyesen kellett szembesülnie. Saját külpolitikai álláspontját Teleki Pál miniszterelnökével azonosította, a németbarát Csákyt a külügy rossz szellemének tekintette, Bárdossyt pedig – utólag egészen kíméletlenül – azzal vádolta, hogy a Teleki-féle vonalvezetést föladva, a magyar külpolitikát végzetesen alárendelte a német érdekeknek.

Barcza Csákyról és Bárdossyról formált elmarasztaló véleményét a politikai orientáció különbségei mellett egyéb – nem szigorúan politikai – szempontok is befolyásolták. A „félbemaradt természetű, igénytelen kinézetű” Csákyt nem sokra tartotta, s gyors előmenetele miatt féltékeny is volt rá – memoárjában többször is mint „egykori titkáráról” emlékezik meg róla. Izgalmasabb azonban annak kiderítése – talán az egész emlékirat legfontosabb kérdése ez –, miért gyakorol Barcza olyan szokatlanul éles kritikát Bárdossy fölött. Úgy véljük, alapjában véve azért marasztalja el Bárdossyt, mert az elhamarkodottan nyilvánította ki a hadiállapotot a három szövetséges nagyhatalommal. Barcza e lépéseket teljesen értelmetlennek és végzetesnek tartotta, mivel Magyarország czzel egyrészt túlment korábbi külpolitikai törekvésein – ti. immár nem csupán frissen elveszített területeiért harcolt –, ugyanakkor háborúba került a világ három legjelentősebb katonai és gazdasági potenciáljával rendelkező hatalmával. Alighanem ebből a perspektívából visszatekintve ítélte el Bárdossy 1941. áprilisi magatartását is, hiszen korábban még megértőbb volt vele szemben. Amit Barcza ekkor még valószínűleg csak az öngyilkosságba menekülő Teleki és a kormány döntését végrehajtó Bárdossy stílusa közötti különbségként fogott fel, egy év múlva más értelmet nyert: ekkor Bárdossyban már azt a politikust látta, aki Teleki holttestén átlépve Magyarország sorsát mindenestül a német kártyára tette föl. S ide kapcsolódik a Barcza és Bárdossy között 1941 májusában lefolyt beszélgetés, melynek során a miniszterelnök azzal vádolta a volt londoni követet, hogy április 2-i táviratával közvetve része volt Teleki öngyilkosságában. Bárdossy korábban is, később is bírálta Barczát, amiért az, úgymond, megalapozatlan és megbízhatatlan jelentéseket küldött Budapestre – április 3-i táviratában egyenesen azt inszinuálta, hogy Barcza valójában a saját véleményét tüntette fel angol álláspontként. (E véleményét Bárdossy még népbíróági perében is megismételte.) Barcza jól tudta, hogy Budapesten sokan bizalmatlanok iránta, néhányan pedig egyenesen „elvakult angolmánnak” tartják. S kétségtelen, hogy Bar-

cza, aki diplomatakariereje során jóformán alig tartózkodott Magyarországon, hajlamos volt a magyar viszonyokat a külső megfigyelő szemével is látni. Annak azonban semmilyen nyomát nem találtuk, hogy jelentéseiben vagy megbeszélései alkalmával föladta volna tárgyilagosságát, vagy idegen érdekeket a magyar érdekek fölé helyezett volna.

Barcza hazatérése után hamarosan nyugdíjaztatta magát, de a „nemzeti ellenzékkel” fenntartott kapcsolatai révén ezt követően is jól informált maradt. A Kállay-kormány tétova diplomáciai manővereit elégedetlenül és kevés reménnyel szemlélte, 1943 tavaszán mégis vállalta, hogy Svájcban félhivatalos megbízatással a háború után megújítandó Magyarországot képviselje a titkos különbéke-tárgyalásokon. E missziója – várakozásával megegyezően – nem járt sikerrel, s bár ő maga biztonságban volt, több családtagját meghurcolták a német megszállás idején. Barcza eközben megalakította a szabad Magyarországot képviselő Követi Bizottságot – afféle „diplomáciai maquis-t”, ahogy ő nevezte –, ám ezt a Tildy-kormány nemzetközi elismerése után feloszlatta. Magyarországra már sohasem tért haza. Rövid olaszországi kitérő után Ausztráliában telepedett le s itt élt haláláig a magyar kolónia megbecsült vezetőjeként.

S végül ejtsünk néhány szót a kötet szerkesztéséről. A terjedelmi korlátok miatt a szöveg gondozói az eredeti kéziratból olykor elhagytak egy-egy bekezdést, néha egy egész fejezetet, ám ezek a rövidítések mindig jó okkal történtek. (Ha mégis hiányoltunk valamit a kiadott szövegből, az a Gasparri bíboros portréjának szentelt fejezet – igaz, róla Barcza más helyütt többször is megemlékezik – és néhány olyan szövegrész, amely az angliai Magyarország-képet, illetve Barcza londoni személyes kapcsolatait ismerteti.) További érnyec a könyvnek, hogy a visszaemlékezéseken kívül a Barcza-hagyaték más elemiből, így a diplomata naplójából és iratgyűjteményéből is ad kisebb nagyobb szemelvényeket. A szövegben kronologikus rendben elhelyezett egy-egy naplórészlet pontosan jelzi, hogy Barcza utólagos értékelése általában nem torzító, hanem nagyon is

egybevágtatva egykorú ítéletével.³ A második kötet végén található forrásanyag pedig, melyet részben már publikált dokumentumokból, részben pedig az angliai levéltárakban és a Barcza-hagyatékban fennmaradt iratokból válogatott John Lukacs, egyszerre igazolja és illusztrálja mindazt, amit a londoni követ a diplomáciai kapcsolatok megszakadásához és a hadiállapothoz vezető út-

ról elmond. Az emlékirat tanulmányozását ezenkívül a sorozatnál már megszokott bővítő jegyzetanyag is segíti, továbbá egy alapos áttekintés Barcza karrierjéről a két háború közötti magyar–angol kapcsolatok kiváló ismerőjétől, Bán D. Andrásról.

Zeidler Miklós

---

³ Lásd ehhez Barcza György: Naplórészletek, 1938-1944. Közzéteszi és bevezeti Bán D. András. 2000, 1996. március, 35-54.

